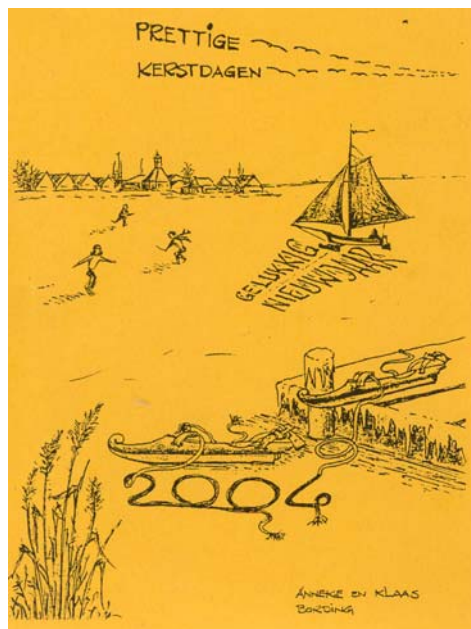




KOUWE
DRUKTE

Uitgave van

verzamelkring
De Doolster



7^{de} jaargang – nummer 19 – januari 2004

INHOUD

	Blz.
Omslagillustraties	2
Kouwe Drukke is volwassen geworden	2
De schaatsenverzamelaars op de verzamelbeurs in Utrecht	.. 3
Mijn oude ijsvereniging en de familie Honig	... 5
Bange winterse avonturen op het IJsselmeer in 1941	.. 6
Een Franse centsprent met schaatser	7
Een are koik	.. 9
Een brief van Donoghue in de Leeuwarder Courant	.. 10
IJsselmeer, Bodensee en Zürichersee in 1963	... 12
Over Groningers	15
Vitrine 19	19
IJsbaanveger	. 21
Oproep (ijsbaanveger) .	... 24
'De Ijsbond Krimpenewaard houdt, ijs en weder dienende, (1)	24
Bezoek aan een Franse verzamelaar en de alleroudste beschrijving van vormen van ijsvermaak	28
Krabbelbaantje	.. 31
Een Balustertegel met een schaatser (17)	.. 34
Boek en Zopie	35
Tentoonstellingen en exposities	. 37
Kouwe Drukke	38

Mededelingen

Helaas kunnen er wegens plaatsgebrek enkele artikelen niet in dit nummer worden opgenomen.

Medewerkers aan dit nummer waren: Aly en Hedman Bijlsma, Ad de Boer Anrie Broere, Minne Iedes Nieuwhof, Bart van de Peppel, Tom Streng, Tijs Visser, Teun Wanink en Edith Wassenaar.

De kerst- en nieuwjaarskaarten op de achterzijde zijn van: Klaas Bording, Niko Mulder en Tom Streng.

Vormgeving en omslag: Bart van de Peppel
Afbeelding omslag: Ere-Diploma dat aan de ere-voorzitter Jan Honig Czn. in 1886 werd geven.

ISSN: 1572 – 4476

OMSLAGILLUSTRATIES

Geïnspireerd door een mooie ochtend schaatsen op de Deventer kunst-ijsbaan is het niet zo moeilijk een tekst te schrijven bij de prachtige voorkant die Kouwe Drukke siert. Dan besef je weer eens hoe hartverwarmend schaatsen is, vooral als je je schaatsmaten voor de eerste keer in het nieuwe jaar weer ontmoet.

Het is ons helaas niet gelukt een foto te bemachtigen van het originele wapen van de ijsclub Thialf in Zaandijk (zie KD 18 blz. 23), maar Simon Honig heeft voor een passend alternatief gezorgd in de vorm van het Ere-Diploma dat in 1886 aan de ere-voorzitter Jan Honig Czn. gegeven werd bij het 10- jarig bestaan van deze ijsclub. Op dit diploma is het wapen, dat de dame met haar linkerhand vasthoudt, duidelijk te zien met de vier kwartieren. De betekenis hiervan wordt in het artikel over het wapen uit de doeken gedaan. (zie pag. 5) Bijzonder mooi vind ik de kleuren blauw die in dit diploma verwerkt zijn. Voor een ijsclub kan het niet passender: een staalblauwe lucht boven donkerblauw ijs!

Maar ook de achterkant van dit nummer van Kouwe Drukke mag er zijn. De redactieleden hebben in de loop der jaren verscheidene originele nieuwjaarskaarten en foto's ontvangen, die door leden van de Poolster zelf ontworpen zijn en ook geïnspireerd zijn door Koning Thialf. Als redactie hebben we gezegd: daar moeten we dit jaar iets mee doen!

Het was verleidelijk namen te noemen van de ontwerpers. Dat doen we niet. Als je er één vergeet, zak je gelijk door het ijs. Oordeel zelf en kom tot de conclusie dat verzamelaars ook creatief kunnen zijn. Iedereen een goed en gezond 2004 toegewenst!

Anrie Broere

KOUWE DRUKTE IS VOLWASSEN GEWORDEN

Eén van onze trouwe lezers, ik weet niet meer wie, heeft de redactie de suggestie aan de hand gedaan de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag te benaderen met de vraag of zij geïnteresseerd zijn in ons lijfblad. We hebben deze suggestie overgenomen en ik heb een wervende brief naar de K B geschreven met een recent nummer en een folder, nog ontworpen door Niko Mulder. Groot was de verrassing, en ook de blijdschap, dat de afdeling abonnementen van de K B besloten heeft ons blad op te nemen in hun bestand. Ze willen zelfs alle voorgaande nummers hebben! Dit betekent dat Kouwe Drukke voortaan voor iedereen te raadplegen is en "eeuwig" bewaard blijft voor ons nageslacht in de catacomben van de K B.

Dit is een stimulans voor de redactie en ik hoop ook voor andere schrijvers van artikelen; deze krijgen dus "eeuwigheidswaarde"! Persoonlijk ben ik dan

ook van plan - zo lang de geest en het lichaam goed blijven - nog een aantal jaren door te gaan in de redactie. Plannen en ideeën genoeg.

Een voorbeeld. Enige tijd geleden deed een veteraan van 86, die in Canada woont, in het veteranenblad Checkpoint een oproep om in contact te komen met twee kameraden die de Elfstedentocht in de mobilisatiewinter van 1940 gereden hadden. Ik heb hem benaderd met de vraag of hij hierover iets zou willen schrijven voor Kouwe Drukke. Enkele weken later stuurde hij me een prachtig verhaal toe - drie vellen vol - over zijn *IJsbelevissen*. Zijn verhaal met foto's kunt u eind april tegemoet zien.

Annie Broere

DE SCHAATSENVERZAMELAARS OP DE VERZAMELAARS- BEURS IN UTRECHT EN WAT HEN DRIJFT

Je kunt het zo gek niet bedenken of er zijn wel verzamelaars voor. Met dit fenomeen word je onder andere geconfronteerd bij een bezoek aan de internationale verzamelaarsbeurs die twee keer per jaar in de Jaarbeurs wordt gehouden. Het spektakel begint al op de vrijdag wanneer de deelnemers hun tafels kunnen inrichten. De hallen gaan 's morgens om zeven uur al open. Je rijdt om halfzeven van huis, dan kun je om circa zeven uur ter plaatse zijn, mooi voor de meute uit. Helemaal verkeerd gedacht! Je bent nog meer dan een kilometer van de jaarbeurs verwijderd en je staat al in de file, allemaal deelnemers die ook voor de meute uit dachten te gaan. Het duurt zeker een uur voordat je het jaarbeursterrein op kunt rijden. Het is tenslotte al over tien uur voordat je eindelijk je stand hebt ingericht. Vaak gebeurt dat onder het toezien en kritisch oog van andere handelaars die naar dingen van hun gading zoeken die ze dan soms later in hun stand voor een hoger bedrag aanbieden. Die opbouw dag is voor verschillende handelaren de dag waarop ze het meeste omzetten. Maar het zijn niet alleen handelaren die op zo'n dag hun slag proberen te slaan. Particulieren kunnen voor een bedrag van 50 euro ook een kaartje kopen. En daarvan wordt door de fanatieke verzamelaar gebruik gemaakt. Nu is 50 euro nogal een pittig bedrag! Daarom wordt door velen als het even kan gebruik gemaakt van de mogelijkheid die standhouders hebben om op die vrijdag twee extra opbouwkaarten voor een bedragje van 16 euro per kaart te kopen. Die twee van mij gingen dit jaar naar Annie en Matty. Nu even aandacht voor de echte verzamelaars. Je wilt er als eerste bij zijn. Dus ben je ook al vroeg paraat. En dan kom je nog weleens iets tegen. Bart, die altijd mijn tweede man is, maar deze keer door griep geveld was, kocht een jaar geleden een paar schaatsen voor een prikje en zou deze nu al voor een veelvoud van dit bedrag kunnen verkopen (elke keer dat ik hem daarover hoor worden ze duurder). En dit jaar een enthousiaste Annie die aanliep tegen twee binnenpanelen van een Oudhollandse stoomcarroussel

met fraaie wintertaferelen. Zulke dagen zijn wel vermoeiend, de hele dag ben je in de weer, maar ook wel gezellig. Regelmatig komen er schaatsen- en tegelmensen bij je kraam langs voor een praatje en af en toe verkoop je ook nog eens wat.

Maar dit verhaal was niet alleen bedoeld om de sfeer te schetsen op een typisch fenomeen dat nauw samenhangt met het verzamelen: de verzamelaarsbeurs. Eigenlijk was ik van plan ook iets te schrijven over de markt van oude schaatsen, die wat overvoerd lijkt te raken. Verschillende typen schaatsen die in het recente verleden nogal prijzig waren zijn vandaag aan de dag veel minder gevraagd, wat betekent dat de prijs ervan daalt. Alleen voor het aparte en zeldzame is vaak nog belangstelling. Dat is ook het geval met boeken over schaatsen. Je kunt je afvragen of het niet een goede zaak zou zijn om het wereldje van de schaatsenverzamelaars uit te breiden. En dat zou kunnen betekenen dat het aantal begunstigers van "De Poolster" moet toenemen. Momenteel zit dat aantal om de 150, maar het moet toch niet zo moeilijk zijn om tot een aantal van over de 200 te komen. Daarvoor is een goede wervende folder wel een eerste belangrijke stap.

En tot slot nog iets over het fenomeen verzamelen. Ik vond hierover iets in een boek over prentkunst, maar waarom zou, wat voor de verzamelaars van oude prenten geldt ook niet voor schaatsenverzamelaars gelden? We kunnen natuurlijk zonder meer stellen dat het verzamelen van een object een interessante en leerzame bezigheid is. Een belangrijk sociaal aspect is dat je mensen uit heel verschillende kringen maar met dezelfde interesse tegenkomt en daardoor een hele nieuwe kring van kennissen en vrienden opbouwt dwars door alle sociale structuren heen. Maar laten we wel wezen we zijn natuurlijk ook elkaars concurrenten, en dat kan ook spanningen geven. Op zo'n verzamelaarsbeurs merk je daar iets van. Hoe vroeger je er bij bent hoe groter de kans is dat je iets leuks vindt. Dan wordt er iets van een primitief jachtinstinct in je wakker. De ander voor proberen te zijn. En dan pronken met wat jij voor iets unieks op de kop hebt weten te tikken. Dat zou je een vorm van eerzucht kunnen noemen. Maar dit is veel te simpel gedacht. Onze auteur haalt een deskundige aan die stelt dat het opbouwen van een collectie erop wijst dat je in je jeugd een tekort aan aandacht, warmte en liefde van je ouders hebt gehad, en een tekort aan geborgenheid en sociale contacten. Een collectie biedt daarvoor een compensatie en een zelfgebouwde beschutting om je eigen kwetsbaarheid te verbergen. Als je ziet hoeveel verzamelaars aan je kraam voorbijgaan dan kan ik me niet voorstellen dat al die mensen bezig zijn met compenseren van negatieve ervaringen uit hun jeugd. Misschien heeft onze deskundige een heel klein beetje gelijk, maar dat geldt zeker niet voor schaatsenverzamelaars. Ik heb eens iemand gevraagd waarom hij met schaatsen verzamelen begonnen is en toen kreeg ik als antwoord: dat kwam doordat er na 1963 jarenlang geen elfstedentocht gereden kon worden en hij

om die reden zijn overtollige energie kwijt kon met het verzamelen van schaatsen. Dus toch een compensatie-effect!

Minne Iedes Nieuwhof

MIJN OUDE IJSVERENIGING EN DE FAMILIE HONIG (4)

In Kouwe Drukke 14 heb ik toegezegd nader in te gaan op het wapen of bla-
zoen van de ijsclub Thialf te Zaandijk, ontworpen door Gerrit Jan Honigh in
1884. Voor een afbeelding van het wapen zie het omslag van dit nummer.

Gerrit Jan Honigh beschrijft het wapen uitvoerig. Hij heeft dit zo duidelijk ge-
daan, keurig met de hand geschreven zoals ze dat vroeger konden, dat het
heel goed te reproduceren is. U treft het hierbij dan ook in volle glorie aan (zie
omslag).

Daarnaast legt hij ook nog eens de betekenis ervan uit. Hier volgt een korte
samenvatting:

-In het 1^e kwartier, linksboven dus, nadert de winter Zaandijk in de vorm van
een ijsberg.

-In het 2^e kwartier wordt de winter voorgesteld door een dorre boom, waarin
een paar bonte kraaien zitten. Waarom twee? Omdat, zoals Honig fijntjes
opmerkt, "één bonte kraai nog geen winter maakt" De twee bovenste kwartie-
ren zijn dus aan de natuur gewijd.

-Het 3^e kwartier is zoals Honig het heel plechtstatig omschrijft, "een voorstel-
ling van het edelste der wintervermaken, als zijnde het wapenfiguur: een nar-
renslede in antieke vorm."

In de 19^e eeuw gold kennelijk het rondrijden in een arrenslee als een edel
vermaak. Zeker is wel dat het veel status gaf aan de gegoede burgerij en de
rijke boeren. Mooie staaltjes daarvan zijn te lezen in de streekroman *De barre
winter* van Herman de Man.

-Op het 4^e kwartier zien we op het helder rood, de meest aansprekende kleur
in de winter, drie gouden schaatsen. Dit zijn de schaatsen die op de tentoon-
stelling van Thialf in 1879 in Zaandijk de Gouden Medaille (1^e prijs) hebben
behaald. Eén feitje bij de uitleg van Honig is echter niet juist. Honig noemt
steeds Leeuwenberg als fabrikant van deze schaatsen. Ondertussen weten
de Poolsterleden wel dat Leeuwenberg de verkoper was en de fabrikant
Gustav Henckell uit Remscheid. Het zij hem vergeven.

Het hele wapen is omgeven door een lauwertak, onderaan samengebonden
met een blauw strikje waaraan een zilveren schaatsje hangt: het insigne van
de leden van de Vereniging.

Anrie Broere

BANGE WINTERSE AVONTUREN OP HET IJSSELMEER IN 1941

In de vorige Kouwe Drukke stond een verslagje over het avontuur van een
Lemster visser die in de winter van 1893 op de Zuiderzee ging vissen. Dit
dreigde fataal af te lopen doordat het ijs ging scheuren en hij gedwongen was
een nacht op een drijvende ijsschots door te brengen. Gelukkig werd hij de
volgende morgen ontdekt en kon hij gered worden. Maar ook in de 20^{ste} eeuw
zijn er door vissers nog angstige avonturen op het ijs beleefd. Dat blijkt bij-
voorbeeld uit verslagen in de Gooi- en Eemlander van 1941 waaraan ik het
volgende ontleen.

Op 13 januari 1941, omstreeks 11.00 uur, gingen drie 20-jarige Huizer jon-
gens het IJsselmeer op om naar een spieringgat (gat door vissers in het ijs
gehakt om spiering te vangen) te kijken. Het gat lag maar een paar honderd
meter uit de kust, maar door plotseling opkomende mist was de kust opeens
niet meer te zien. De jongens volgden een sledespoor in de hoop zo de wal
te vinden, maar ze verdaalden hopeloos. Het werd donker en 's nachts rond
vier uur waren ze zo uitgeput dat ze in een berg ijsschotsen een hol maakten
en daarin kropen. Bertus, die geen jas aan had, aldus de krant stevig, tussen
de twee ande-
beetje warm te
weer licht werd
gens te zien en
goed geluk ver-
dags rond drie
een paar vis-
Van hen kregen
wel, een sigaret
juiste richting
Ergens tussen
Nijkerk kwa-
land. Vandaar
naar Huizen ge-
rond 18.00 uur arriveerden. Het hele dorp was naar hen op zoek geweest. 's
Nachts had men met hoorns en toeters lawaai gemaakt om de knapen te
helpen.

Een week later gingen twee knapen uit Spakenburg 's morgens het IJ-
sselmeer op om te vissen. Ook zij verdwaalden en kwamen 's avonds om 10
uur in Harderwijk aan land. Daar werd de gevangen vis verkocht voor brood.
De nacht werd doorgebracht op het politiebureau en de volgende dag gingen
ze weer huiswaarts.

Op 12 februari 1941 gingen acht Spakenburgse vissers bij Muiderberg het
IJsselmeer op om te vissen. In geval van nood hadden ze een roeiboot bij
zich. Kilometers uit de kust zakten ze door het ijs. De vier oudsten namen



ren in om een
blijven. Toen het
was de kust ner-
dwaalden ze op
der. Pas 's mid-
uur troffen ze
sers op het ijs.
ze brood en ja-
en werd hen de
gewezen.

Harderwijk en
men ze aan
zijn ze lopend
gaan, waar ze

plaats in de roeiboot en de vier jongere mannen hebben daarop, met achterlating van hun visuïtrusting, tot de nek toe door het water wadend, het bootje richting kust geduwd. Het heeft langer dan een half uur geduurd voor men weer betrouwbaar ijs had en uit het water kon. De vissers werden in Muiderberg opgevangen en verzorgd. 's Avonds zijn een paar van hen opnieuw het ijs opgegaan en hebben met veel moeite hun visgerei in veiligheid gebracht. Dit was een kleine greep uit de avonturen beleefd op het ijs in de omgeving van Huizen, waar men van de visserij leefde. Men kende de gevaren, maar toch werden ook daar vissers door de natuur verrast. En mobieltjes had men toen nog niet.

Ad de Boer

Illustratie: René Diekstra

EEN FRANSE CENTSPRENT MET SCHAATERS

Eén van de oudste reproductietechnieken is de houtsnede. Een voorstelling werd op een houtblok getekend en daarna werd alles wat niet afgedrukt moest worden weggesneden. Vervolgens werd het blok geïnt en werd de voorstelling middels een drukpers op papier overgebracht. Op deze wijze werden vanaf het einde van de 17^{de} eeuw ook zogenaamde centsprenten, ook wel aangeduid als volksprenten of kinderprenten, gemaakt. Per centsprent werd meestal een aantal voorstellingen afgebeeld, soms wel 24. Onder elk van die plaatjes werd vaak een kort rijmpje afgedrukt. Zo ontstond een soort stripverhaal. Centsprenten waren, zoals de naam al aangeeft, goedkoop en afgedrukt op goedkoop papier. Na afdrukken werden de prenten al of niet ingekleurd. Het inkleuren gebeurde soms door kinderen die de verf met hun vingers, vaak wat slordig, overbrachten.

De motieven op centsprenten variëren sterk. Er zijn series met dieren, bijbelverhalen en beroepen om maar een paar onderwerpen te noemen. Ook komen er centsprenten met afbeeldingen van kinderspelen voor. En dat is niet zo verwonderlijk als men zich realiseert dat de prenten vaak aan kinderen gegeven werden. Dat verklaart ook dat er van de vele miljoenen centsprenten die gemaakt zijn, maar weinigen in onberispelijke staat overgebleven zijn. Vaak werden ze achteloos opgevouwen, verdwenen ze in de houten schooltassen en werden ze er weer uitgehaald om aan de vriendjes te tonen. Ze slingerden rond en vaak was hen geen lang leven beschoren. De centsprenten die er nog zijn zijn inmiddels een verzamelaarsitem geworden en vaak behoorlijk prijzig. De prijs ervan varieert globaal tussen 100 en 500 euro, maar er zijn er ook die nog veel meer kosten.

Van de centsprenten, waarop verschillende kinderspelen zijn afgebeeld, hebben vaak één of twee betrekking op het schaatsen. Dat weerhoudt je meestal om zo'n prent te kopen, want de andere prentjes moet je op de koop toe ne-

men en ook betalen. Maar er zijn ook een paar centsprenten waarop alle prentjes op het schaatsen betrekking hebben en die daardoor extra aantrekkelijk zijn. Zoals een bij De Lange in Deventer aan het eind van de 18^{de} eeuw verschenen prent, waarvan in het begin van de 19^{de} eeuw ook een Friese variant is verschenen. In de vorige Kouwe Drukke werden hiervan enkele prentjes afgebeeld. In een schaatsland als Nederland kun je zo'n centsprent verwachten. Maar wie schetst onze verbazing toen we van ons lid Ad de Boer een kopie van een Franse centsprent met de titel "Sur la Glace" en het nummer 486 uit zijn collectie toegestuurd kregen met 20 komische afbeeldingen van ijsstafereltjes. Enkele van deze tafereltjes hebben we hier afgebeeld.



Charge de cavalerie: En tête frappez.

De cavalerie ten aanval: kopstoot!

A droite et à gauche renversez

Terugtrekken op de rechter- en linkerflank.

Het betreft een prent van de Franse firma Pellerin te Epinal die waarschijnlijk in de tweede helft van de 19^{de} eeuw is uitgegeven.

Omdat Franse bedrijven ook actief waren op de Nederlandse markt en centsprenten met Nederlandse teksten in de handel brachten rijst de vraag of van deze centsprent ook een variant met een Nederlandse tekst is uitgebracht. Nu onze belangstelling voor centsprenten met schaatstaferelen gewekt is zijn wij wel benieuwd of er bij Poolsterleden nog meer interessante centsprenten voorkomen.

Minne Iedes Nieuwhof

Mededeling

Wist u dat Tom Streng de "INDEX KOUWE DRUKKE NUMMER 1 T/M 17" heeft samengesteld? Dat waren wij vergeten te vermelden.

ÛÛN ARE KOIK

Op skase zien j' opiens de wereld van de achterkant
Omdat je over sloôltjes raaije deur het vlakke land,
En gaanderweg den kroig je echt een hêle are koik
Op 't kerkie en de huije, op de wege en de doik.

Op skase zien je'n mishoop bai die barrelige boet,
Dat krammenakkige skuitje met die iende ouwe kloet,
Een wurfie stoifvol rotzooi en die stikkenige deur
Maar ok dat houten staltje met die heel amparte kleur.

Al skasend prakkezeerde ik toe- bai zo'n mooie rit
Dat oigenlijk an âlle dinge een aar kantje zit.
Dat ok bai mense om je heen pas later wel d'rs bloikt,
Dat 't leven niet zo makk'lijk gaat as het van buiten loikt.

Op skase in die grôte witte stille van het land,
Den zie je misskien voor het eerst niet enkel de voorkant,
En den besef je dat je in 't leven deurgaans meer beroike,
As j' altemet ok effies nei dat achterkantje koike.

EEN BRIEF VAN DONOGHUE IN DE LEEUWARDE COURANT

Als reactie op het artikel Joseph F. Donoghue (USA) Wereldkampioen schaatsen 1891 in de vorige Kouwe Drukke, ontvingen wij van Teun Wanink het volgende artikel. Als ik goed ben ingelicht, heeft Teun dit artikel van René Diekstra gekregen ter aanvulling van zijn Donoghue dossier. De redactie vond deze brief een interessante aanvulling op hetgeen wat wij eerder hebben gepubliceerd over Donoghue.

Terwijl ik het krantenartikel over zit te typen zit ik ook naar de EK kampioenschappen 10.000 meter te kijken. Het typen gebeurt tijdens de eerste ritten en de dweilpauze. Een geweldig succes voor Nederland dat de eerste vier plaatsen opeiste, terwijl de Noren met alleen een derde plaats op de 10 km. naar huis konden gaan. Gelukkig waren ze nog aanwezig op het EK en op de WK in Hamar zullen ze er ook wel bij zijn. Het onderstaand artikel lezende moest Donoghue heel wat meer moeite doen om tegen de Noren te rijden. Hij beschuldigt zijn tegenstanders van lafheid, dat ze niet tegen hem willen of durven te schaatsen. Ja hij biedt ze zelfs geld aan, om maar aan te kunnen tonen dat hij de beste is. Toen speelde geld ook al een rol bij de kampioenschappen vandaag is het niet anders.

Bart van de Peppel

ALLERLE

I.

Donoghue's uitdaging

De volgende brief is door den bekenden hardrijder Donoghue aan de *Spirit of the times* geschreven:

Waarschijnlijk word ik genoodzaakt amateur te blijven, daar toch de beroepsrijders onder geenerlei omstandigheden zich met mij willen meten. De geheele zaak hangt mij de keel uit en ik heb er waarlijk gegronde redenen voor.

Zoodra Hagen in Amerika landde, heb ik hem per telegram naar St. John N.B. een wedstrijd voorgesteld. Zijn »trainer» antwoordde dat hij zulks in orde zoude brengen te Minneapolis na afloop der wedloopen met Breen, welke reeds

geregeld waren. Ik reisde daarop onmiddellijk naar Minneapolis en bleef daar langer dan 3 weken op eigen kosten, maar ik kon geene voldoening krijgen. Ik daagde elken rijder der wereld uit, en stortte 250 dollars als mijn inleggeld in handen der redactie van de *Minn. Tribune*, maar niemand nam mijne uitdaging aan. Daarop zocht ik alle liefhebbers van schaatsenrijden en alle directeuren van publieke gemakkelikheden op. Mc. Clellan zeide op den winner van den Hagen Breen kampstrijd tegen mij te willen wedden, maar weigerde een som geld als *forfeit* te storten. Evenzoo Hagen, ofschoon hij verklaarde tegen mij te willen rijden nadat hij Breen geklopt had.

Het bestuur van de »Normanna Rink» beweerde op Norseng tegen mij te willen wedden, maar weigerde »forfeit» te storten. De leden van dat bestuur zijn rijk en zij hebben zonder twijfel vele duizenden dollars bij de Scandia Bank liggen, maar

ik had nog wel eene maand in Minneapolis kunnen blijven wachten en dat zonder de minste kans om een enkele cent van die duizend dollars in mijne vingers te krijgen; daarom vertrok ik huiswaarts.

Hagen beweert wereldkampioen te zijn, hij brengt echter dien titel in discrediet door de vertooningen die hij thans te Minneapolis voor entree-gelden houdt. Gaarne werd ik door hem geklopt, als hij 't kan, vóordat hij naar Noorwegen verdwijnt, dan vermeedert zijn recht op den kampioentitel. Daarom doe ik de volgende uitdaging: Ik wil eene of meer hardrijderijen houden tegen H. Hagen op eene goede baan gelegen binnen eene afstand van 150 Eng. mijlen van New-York City. Hagen mag de baan, de dagen, de lengte en het aantal ritten bepalen. Ik wil rijden om een inleg van 1000 dollars elk, of zoo hij geen geld heeft om een zak met pepernoten. En als hij rijden wil op een rechte baan van 5 Eng. mijlen, op de Hudson rivier ergens ter zijner keuze, tusschen New-York en Albany, dan wil ik hem een voorsprong van 20 seconden geven.

Mochten deze bepalingen niet eerlijk genoeg zijn tegenover eenen vreemdeling, zoo ben ik bereid die wijzigingen aan te brengen, welke men noodig mocht oordelen.

Neemt Hagen deze uitdaging niet aan, dan richt ik, bij dezen, dezelve aan Mc. Cormick, Breen of aan wien ook, waar ook.

Men zegt dat Norseng, uit Noorwegen, in aantocht is. Twee jaren geleden ben ik naar Noorwegen gereisd, zocht Norseng op en daagde hem uit; maar hij wilde er niet onder uit komen. Ik ben zijn man nog. Ik

vrees echter dat hij, door contract, verbonden is aan de »Normanna Rink» en dat hij onmiddellijk in het hok bij de andere gedresseerde dieren zal opgesloten worden

Is hij echter vrij man en komt hij hierheen om schaatsen te rijden, dan behoef hij waarlijk niet naar Minneapolis te gaan, want hij kan 1000 mijlen dichter bij aan wedstrijden deel nemen. De uitdaging aan Hagen geldt ook voor hem. Als hij mij geklopt heeft, wil mijn broeder James een reeks ritten met hem rijden, en heeft hij Jim geklopt, dan zijn er nog eenige jongelingen die niet beter verlangen dan tegen den Noor uit te komen. Zoo het Norseng te doen is om schaatsen te rijden zal hij meer pret en meer geld vinden in New-York dan in Minneapolis.

Ik verneem, dat gedurende mijne afwezigheid een zekere Franklin zijn verlangen heeft te kennen gegeven, om op een langen afstand tegen mij te rijden. Indien hij, na den middag, met geld op zak te Newburgh komt, kan hij net zooveel hardrijden als hem lust. Ik wil tegen hem rijden om net zooveel geld als hij maar wil, op welken afstand, tusschen één en duizend mijlen, als hij verkiest, en ik wil voor elke mijl die wij zullen afleggen hem een voorsprong van 50 yards geven. Ik verwacht hem deze week, in Newburgh zal hij gemakkelijk mijn adres te weten komen.

Uw dw

JOSEPH F. DONOGHUE
Newburgh (N. Y.), 4 Jan. 1893



IJSSELMEER, BODENSEE EN ZÜRCHERSEE IN 1963

Opa vertelt: 'Weet je, ik heb nog op het IJsselmeer geschaatst. Heel lang geleden. In de winter van 1963 reden we van Staveren naar Enkhuizen en terug. Dat was wel 50 kilometer, misschien nog wel meer.'

Vroeger ja, toen hingen hele families aan de lippen van opa's als die op koude winterdagen aan het haardvuur verhaalden over 'bjusterbaarlike' belevenissen op het ijs. Over de ijshelden van weleer die over de vaargeul sprongen en ongeëvenaarde snelheden bereikten. En over tochten over de bevroren Zuiderzee. Trots toonden ze zilveren lepels met inscriptie die ze uit het verre Enkhuizen hadden meegenomen. Vroeger ja! Zal mijn kleindochter ooit ook ademloos luisteren naar het verhaal van Pake die in 1963 Enkhuizen over het ijs bezocht? Nee, een zilveren lepel kan hij niet tonen. Wél een schaatsmedaille: 'Toertocht IJsselmeer Enkhuizen-Urk-Staveren v.v. 23 Febr. 1963'.

Warme voeten-ijs



Underschat overigens mijn prestatie van die 23^e februari '63 niet! Ik was in mijn jeugd bepaald geen groot schaatsenrijder. Mijn vader bijhouden lukte absoluut niet. En de vrienden uit die tijd waren ook enkele maatjes te groot voor me. Zij vertelden gloedvol over hun belevenissen als ze me op de terugreis weer oppikten. Die 23^e februari werd echter een hoogtijdag. Vader en zoon hadden een snipperdag genomen om eerst met de bus van Drachten naar Leeuwarden te reizen en vervolgens over te stappen op de trein Leeuwarden-Staveren. Een auto kwam nog niet in ons woordenboek voor. In Staveren wachtte de onmetelijke vlakke van het bevroren IJsselmeer. En daar voltrok zich een metamorfose.

Nog niet eens zo heel ver uit de kust meldde mijn vader al dat het ijs hem tegenviel. Ik begreep daar niks van. Conditioneel zat het bij me wel goed, dus ondervond ik weinig last van het bobbelijks. Op mijn houten schaatsen kwam ik op die ijsvloer prima vooruit. Naarmate Enkhuizen naderde, werden de klaagzangen van Pa groter. De stelling van zoonlief dat echte schaatsers op ribbelijs hun slag moeten aanpassen, maakte het er niet beter op. Tot mijn grote schrik stelde de oude heer (die toen 41 was) aan de overkant zelfs voor per bus over de Afsluitdijk naar huis te reizen. Dat euvele voornemen wist ik gelukkig tijdens het verorberen van een uitsmijter uit zijn hoofd te praten. Zowaar bemerkte ik op de terugreis enige gewinning. Maar mijn voorstel om ook Urk nog even aan te doen, bleek onbespreekbaar. 'Wij hadden ons voor de toertocht Staveren-Enkhuizen ingeschreven en dat was mooi genoeg.' Aan de finish wachtte toch een medaille Enkhuizen-Urk- Sta-

veren v.v. Misschien kregen we die herinnering later ook wel thuis gestuurd. Het geheugen laat je wel eens in de steek. Daar kampte mijn vader jaren later ook mee. Trots vertelde hij dan over dat tochtje in 1963. Het was mooi weer die dag en prachtig ijs. 'O ja, midden op het meer had je een stukje warme voeten ijs, maar verder was het een fluitje van een cent.'

De mannen van '63

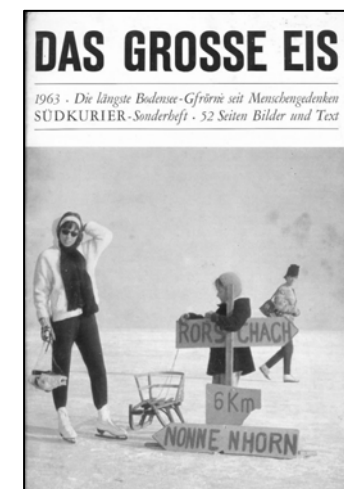
Die winter van 1963 heeft nadien een magische klank gekregen. Dat komt natuurlijk in de eerste plaats door die zware Elfstedentocht van dat jaar. 'De icoon van de vaderlandse schaatscultuur' noemt Marnix Koolhaas die tocht in het voorwoord van zijn boek *De mannen van '63*. Marnix moet me overigens niet kwalijk nemen, dat ik die boektitel in ons familiearchief al lang had gereserveerd voor die vader en die zoon op het bevroren IJsselmeer. De dag waarop de zoon zijn vader voorbij schaatste en 's avonds van zijn vrienden met lichte afgunst kreeg te horen dat het hen niet tegenviel dat hij die tocht had uitgereden

1963: een winter die een heel speciaal plaatsje kreeg in de weerboeken. 'Na oudejaarsblizzard twee maanden droge poolkou', kopte auteur Buisman in zijn boek *Bar en boos. Zeven eeuwen winterweer in de Lage Landen*. Boeiend overigens om nog eens terug te lezen hoe bar die winter was. In De Bilt bedroeg de maximale temperatuur in de maand januari + 3 graden Celsius. 'Het IJsselmeer wordt nu met auto's bereden, en aangezien het wegenverkeersreglement niet op het water van kracht is, kan men dat zonder rijbewijs doen.' Ook de dag waarop ik mezelf als toerschaatser ontdekte wordt in dat boek nog genoemd: 'Op 23 fbr. is er een dansfeest op de Gouwzee.'

Overigens hoef ik de boekenverzamelaars onder de Poolsterleden er nauwelijks op te attenderen dat er een fotoboek over die gedenkwaardige winter bestaat, dat ook de titel *Bar en boos* draagt. Een fotoreportage met tekst van Leonhard Huizinga, uitgegeven door Boom in Meppel en De Tijdstroom in Lochem.

Bodensee en Zürichersee

Die barre winter had echter niet alleen de Lage Landen in de greep. Ik citeer nog een keer Buisman: 'In het Alpengebied ligt de Bodensee voor het eerst sinds 1880 weer geheel dicht (van begin fbr. tot begin mrt). Dat men overal op de Zürichersee kan schaatsen is voor het laatst voorgekomen in 1929 en in de laatste eeuw maar drie keer (van 1675-1697 zes keer!).' Ik vermeld dat citaat vooral omdat boekenliefhebbers ook hierover



literatuur kunnen vinden. Over de bevroren Bodensee in 1963 publiceerde de *Südkurier* in Konstanz een "Sonderheft" met de titel *Das grosse Eis*. Via tekst en foto's (waaronder enkele in kleur) wordt in 52 pagina's teruggeblikt op *Die längste Bodensee-Gfrörne seit Menschengedenken*. Een bezit dat ik op een van onze ruilbijeenkomsten wist te verwerven.

Ook de *Zürchner Seegfrörni 1963* is in boekvorm vastgelegd. Ik weet dat ook enkele andere verzamelaars het boekje met die titel van Peter Zimmermann



hebben (uitgave: Buchverlag der Neuen Zürcher Zeitung). Minder bekend is wellicht dat er nog een uitgave *Seegfrörni 1963* bestaat, afkomstig van de uitgeverij van de *Zürichsee-Zeitung* in Stäfa. En als je een heleboel geluk hebt, is er zelfs nog een klein boekje over de bevroren Zürichsee in 1929 te vinden. Niko Mulder attendeerde me tijdens een bezoekje aan zijn fraaie zolderkamer eens op die uitgave. Zowaar wist ik in de afgelopen maanden ook *Die Seegfrörne 1929* te achterhalen. Prachtig overigens hoe in een van die publicaties wordt erkend dat die uitdrukking uit het dialect 'Seegfrörni' (het bevroren meer) door geen enkel eigentijds equivalent is te vervangen.

Ziedaar een kleine terugblik op een barre winter. En natuurlijk houdt deze 'man van '63' zich aanbevolen voor tips over ontbrekende titels over dit onderwerp.

Hedman Bijlsma

OVER GRONINGERS

De titel laat buiten beschouwing de Hollandse Groningers besproken door Bart van de Peppel in Kouwe Drukke nr.17. Dit artikel is beperkt tot de Groninger, een schaats die hoofdzakelijk gemaakt is in de provincie Groningen in de 19^{de} eeuw tussen ca. 1830 en 1900. Anrie Broere typeert het Groningse model terecht als een fraaie schaats, iets lijkend op een Friese schaats, maar met een schuin oplopende hals. Wiebe Blauw (in zijn boek "Van glis tot klap-schaats") was explicieter. Hij beschrijft eveneens de kenmerkende oplopende hals waarvan de kromming werd verkregen door het hout te stomen. Verder wijst hij erop dat de schenkel meestal voorzien is van een smeedijzeren teenriemgat en dat de punt ervan dikwijls een koperen eikel heeft of, maar minder vaak, in een gesmede knop uitmondt.

In september 1995 schreef ik een eerste, maar nooit gepubliceerd, artikel over de kenmerken van de Groninger schaats. Maar herhaaldelijk aangespoord door Bart van de Peppel en gestimuleerd door zijn verhaal in Kouwe Drukke nr.17 en de daarop volgende stukken in Kouwe Drukke nr.18 van Antoon Visser en Alex Kampinga, moest het er nu toch van komen!

Het fenomeen "Groninger" (zie foto 1 in Vitrine 19)

1		2		3		4		5	
Verzamelaar	Aantal	Teenriemgat		Gestoomd		Met eikel		Gesmeed schenkel	
		+	-	+	- ¹⁾	+	- ²⁾	+	- ³⁾
Kampinga	26	26	0	21	5	20	6	24	2
Molenveld	22	22	0	21	1	19	3	20	2
v.d. Peppel	7	6	1	5	2	6	1	5	2
Hotsma	8	7	1	8	0	7	1	7	1
A. Visser	4	4	0	4	0	4	0	3	1
T. Visser	4	4	0	3	1	4	0	3	1
Totaal	71	69	2	62	9	60	11	64	7

¹⁾ Gestoken ²⁾ Gesmede knop ³⁾ Remscheid schaatsen, schenkel gewalst

Bovenstaande tabel, gebaseerd op de gegevens van 71 paar Groningers van zes verzamelaars (kolom 1) definieert cijfermatig vier hoofdkenmerken van dit type:

1. Het teenriemgat (kolom 2) blijkt een uniek kenmerk, want de twee uitzonderingen daargelaten, hebben alle andere 69, waaronder 7 Duitse, zo'n teenriemgat (foto 2).



Foto 2. Teenriemgat

2. Een eveneens uitzonderlijke karakteristiek, is de door stomen (kolom 3) gebogen schuin oplopende hals, herkenbaar aan de meelopende houtnerven. Het schaatshout is noodzakelijkerwijs haast altijd gemaakt van langnervige houtsoorten, zoals iep en es. De grote meerderheid (87%) heeft een gestoomde

hals. De hals van het resterende 9 paar is gezaagd en gestoken.

3. Een grotere of kleinere koperen eikel op de schenkelpunt (kolom 4) komt veel voor (bij 85%). De overige 11 paar hebben een gesmede knop (bij 3 van de 9 paar met een gestoken hals en bij 8 van de 62 paar met gestoomde hals).
4. Alle Groningers die in Groningen zijn gemaakt hebben smeedijzeren schenkels en zijn vrijwel altijd merkloos, in tegenstelling tot de 7 paar van Duitse makelij (Remscheid), die schenkels van gewalst staal hebben en een eikel en een merkteken. Smeedijzeren schenkels zijn op zichzelf niet bijzonder, ze zijn de norm bij alle oudere schaatsen.

Er zijn nog wat nevenkenmerken:

- De schenkel wordt soms naar voren dikker en houdt bijna zonder uitzondering kort onder de hak op, eigenschappen die ook te vinden zijn bij oude Friese schaatsen.
- Typisch is vaak de binding die door Blauw (Foto 3.) genoemd wordt “Hollands of Groninger montuur”. Het hakleer wordt gekarakteriseerd door driekante “ringen”. Dit montuur kwam ook voor bij enige Groningers van Van de Peppel en mij, eveneens bij een paar van mijn Brennermoors (K.H.S.), maar dan met koperen driekante “ringen” en gespen.
- Tenslotte is nog interessant dat Blauw (pag. 67. “Van glis tot klapschaats”) vermeldt dat de Groningers ook wel Winschoter schaatsen worden genoemd. Er is inderdaad een paar zeldzame schaatsen bekend met de merkaanduiding R.B. Meyer, Winschoten (zie foto 4 in Vitrine 19).



Foto 3. Binding

Is het teenriemgat van de Groningers uniek?

Het is duidelijk dat de gestoomde hals uniek is voor de Groninger. In hoeverre geldt dit ook voor het teenriemgat? De waarnemingen hierover leken mij aanvankelijk schaars. Broere vermeldt een teenriemgat bij een paar Friese schaatsen ik een teenriemgat op de smeedijzeren schenkel van een Friese

schaats van G.S. Ruiter (1900). (foto 5 in Vitrine 19) Maar zo weinig voorkomend is het teenriemgat ook weer niet, want ik vernam van een paar verzamelaars in bezit van enkele Limmense schaatsen, dat deze eveneens een teenriemgat rijk zijn. Zelf heb ik een paar schaatsen van het Limmense type zonder teenriemgat, en waarvan de punt is omgebogen tot een rondje. (foto 6 in Vitrine 19). Deze schaats werd gemaakt door Ruiter, Akkrum 1890 -1900. Blauw (pag.70 “Van glis tot klapschaats”) omschrijft dit model als uitgerust met een “schenkel die kort is bij de hak, voorzien van ijzeren teengaten”.



Foto 7. Overijsselaar

Men kan zeker niet zeggen dat het teenriemgat weinig voorkomt. Wim Molenveld vond 13 paar zogenaamde **Overijsselaars** (foto 7) in de kop van Overijssel, ongeveer binnen een straal van 20 km. rondom Meppel. Deze hebben allen

een gestoken hals, qua kromming vergelijkbaar met die van de Groninger, maar de schaats kenmerkt zich door een veel forsere uitvoering en is daarom wel betiteld als “werkschaats”. Van de 13 paar is bij 10 paar de schenkel voorzien van een teenriemgat. Van deze 10 hebben 7 een koperen eikel en 3 een gesmede knop; zo’n knop komt ook bij de 3 paar zonder teenriemgat voor. Waarschijnlijk is mijn ene gestoken schaats (foto 8 in Vitrine 19), vanwege zijn forse postuur + eikel + teenriemgat geen Groninger maar een Overijsselaar; de twee gestoken schaatsen van Van de Peppel (tabel kolom 3) behoren vermoedelijk ook tot het laatste type. Mogelijk zijn er bij onze verzamelaars nog meer Overijsselaars, die ook tot dusver voor Groningers doorgingen, maar forsier uitgevoerd zijn en niet gestoomd, maar gestoken en vaak met teenriemgat en/of eikel.

Speculatie

Het is interessant een speculatieve schatting te maken van de 19^{de} eeuwse productie van Groningers gebaseerd op 7 decennia vanaf 1830 tot 1900, aannemende een productie van 2000 paar per decennium en een verlies van 10% per decennium.

Er valt dan te berekenen dat er anno 1900 van deze productie nog 8400 paar over zijn. Dit eindcijfer 8400 paar kan men ook op een andere manier bereiken, aannemende dat elk decennium 20 dorpssmeden elk 100 paar schaatsen maakten (10 paar/jaar/smid) bij een zelfde procentueel verlies. Een eerste schatting van het per 2004 overblijvende aantal gaat ervan uit dat er na 1900 geen Groningers meer gemaakt zijn en dat er per decennium steeds 20% verdween. Er kan dan berekend worden dat van deze 8400 paar nog 810 paar schaatsen in 2004 resten. Een tweede benadering gaat uit van het verzamelpotentieel van de Poolster met ca. 150 leden anno 2004. Stel dat 135 leden gemiddeld 4 paar Groningers bezitten, dus een totaal van 540

paar. Neem aan dat er nog half zoveel (270 paar) ergens liggen, dan is de zichtbare plus de nog overgebleven voorraad: 810 paar schaatsen anno 2004.

Zoals reeds gezegd zijn de twee benaderingen nogal speculatief, de tweede misschien minder dan de eerste. De geschatte productie per decennium is een ruwe schatting en de verliescijfers zijn natuurlijk niet constant maar variabel. Toch lijkt het berekende verlies van 90% na 1900 in een eeuw tijd niet irreëel en dan zijn beide berekeningen van ca. 800 paar Groninger schaatsen anno 2004 acceptabel.

Signatuur

De Groningers ontleen hun naam aan de regio waar ze in de 19^{de} eeuw werden gemaakt en door verzamelaars in de 20^{ste} eeuw werden gevonden. De signatuur van de makers is bijna altijd afwezig. Blauw (pag.67 "Van glis tot klapschaats") noemt dit schaatstype een variant van de Friese schaats, waarom is niet duidelijk.

De aanwezigheid van een koperen eikel op de schenkelpunt bij de meeste (60/71 = 85%, zie tabel) deed Blauw (pag.67 "Van glis tot klapschaats") vermoeden dat zulke schaatsen eerder afkomstig uit Duitsland waren. Dit is juist voor de zogenaamde "Remscheid Groningers". Het lijkt mij niet te bewijzen voor de grote meerderheid merkloze schaatsen met eikel (53/60 = 88%), evenmin de suggestie van Blauw dat alleen de Groninger schaats met gesmede knop (een minderheid van 15%) van Groningse makelij zou zijn. Het lijkt ook onwaarschijnlijk dat de zeer nabije Oost-Friezen een rol speelden. Hun Breinermoores zijn van een geheel ander type, geen eikel maar een gesmede knop en onbeklede knop bijna altijd voorzien van initialen van de maker. Als ze al Groningers maakten, waarom met eikel en zonder merkteken?

Ik houd het er op dat de nabijheid van de Duitse grens invloed had op de veelvuldige toepassing van de handige en sierlijke eikel bij de 'inheemse' Groninger. Het maken ervan was een kleinschalige dorpsindustrie, beoefend door vele smeden en schaatshoutmakers uit de botenbouw. Dat het tallozen waren blijkt uit de grote diversiteit tussen de Groningers, wat betreft de schroeven (groter of kleiner, met hele of gedeeltelijke gleuven, gepunt) de buigingshoek van de hals etc. Er is wel eens gezegd dat geen paar identiek is aan een ander paar! Het consumentenareaal was grotendeels beperkt tot dorp en naaste omgeving. Er was dus geen behoefte aan merkcreclame. Men kende immers de makers van naam en faam - dat was hun 'merk'! -, maar zonder zichtbaar teken bleven ze voor ons helaas anoniem.

Tijs Visser

VITRINE 19



Foto 1. Een paar echte Groningers.

Foto 4. Het merkteken.



Foto 5 Friese schaats, G.S. RUITER (1900)

Foto 5a. Teenriemgat en merkteken.



Foto 6. Limmensmodel Ruiters (1890)



Foto 6a. Merkteken Limmens model

Foto 8. Overijsselaar?



Schaatsencollectie T. Visser.
Foto's B.W. v.d. Peppel.



De voorzijde van de kinderboeken die in "Krabbelbaantje" worden beschreven. Collectie Aly en Hedman Bijlsma.



Tjitte Wassenaar op zijn gerestaureerde ijsbaanveger, in ANWB kleuren.

IJSBAANVEGER

Motto: "Als je het niet hebt, dan maak je het"

Dit was een uitspraak van mijn schoonvader Douwe Wassenaar. Van beroep stukadoor. Misschien was hij liever meubelmaker geworden, maar hij had de tijd niet mee. Na de oorlog was er namelijk veel werk in het stukadoorsvak. In zijn vrije tijd was hij een vervent motorrijder. Aangezien er in de vorstperiodes niet gewerkt kon worden, ging hij zijn andere hobby uitoefenen: schaatsen. Veel was hij op de Soester ijsbaan (Peter's Baan) te vinden samen met zijn broers Gijs en Rein.

Deze ijsbaan is ongeveer 2,2 hectare en je begrijpt dat zo'n oppervlakte niet even snel met de hand schoongeveegd wordt. Het hele bestuur werkte zich vaak in het zweet om toch maar een deel schoon te krijgen, maar meestal beperkte zich dat tot het voorterrein.

In 1956 kwam men op het idee om een mechanische veegmachine te bekijken om zo de baan sneller te kunnen vegen. Het bestuur nodigde Douwe ook uit om te kijken. Na het aanschouwen van de veger, stelde Douwe de vraag: "Waar kun je eigenlijk zitten?" Er werd geantwoord dat je er alleen maar achter kon lopen. Dat beviel hem helemaal niet, want hij wist hoe lang de baan was. De prijs was ook een onoverkomelijk probleem (zo'n f 3.000,00). Douwe zei toen: "dan maak ik er zelf wel eentje". Hij werd door de verkoper en het bestuur uitgelachen, maar hij maakte zijn woorden waar! Natuurlijk na het nodige gepieker.

Verderop in de straat woonde Gerrit Muts, een handelaar in (oude) motoren en onderdelen. Hij verkocht Douwe voor f 250,00 een BSA motor met zijspan. Ook werd nog een sloopmotor gekocht, waarvan alleen het JLO motorblok en de versnellingsbak gebruikt werden. Voor het zijspan werd een stalen schuif gemonteerd. Op de plaats van de zijspanbak kwam een houten vloer waarop het motorblok met versnellingsbak van de JLO sloopmotor werd gemonteerd. Dit diende om de achter het zijspan bevestigde rolbezem aan te drijven. Het zijspan moest, vooral aan de achterzijde, aangepast worden om de diverse attributen te kunnen bevestigen.

De overbrenging van de aandrijving op het ijs was het volgende probleem: rubber slijpt op het ijs en er moest dus iets anders verzonnen worden. Het volgende werd bedacht. Er werd een houten band om de velg gemaakt met daar overheen een stalen loopvlak, waarin aangepunte schroeven gedraaid waren. Dit was een hele 'uitdenkerij' want niet eerder was er zoiets geconstrueerd. De grote vraag was natuurlijk: werkt het ook? Men bleef hierover lang in onzekerheid, want juist toen de ijsbaanveger klaar was, kwam er twee jaar geen ijs! Een ongeduldig bestuurslid van de ijsvereniging vroeg in de bestuursvergadering van 17 oktober 1957 om een foto van de machine, maar Douwe weigerde deze, omdat er nog niet proefgedraaid was.

Als u zich afvraagt hoe wij aan al die informatie komen, kan ik vertellen dat mijn man, Tjitte, sinds een aantal jaren secretaris is van het bestuur van de Peter's Baan en dus in het archief heeft zitten lezen. Zelf kan hij absoluut niet schaatsen, maar uit familietraditie en mijn aanstekelijke schaatsplezier is hij wel secretaris geworden.

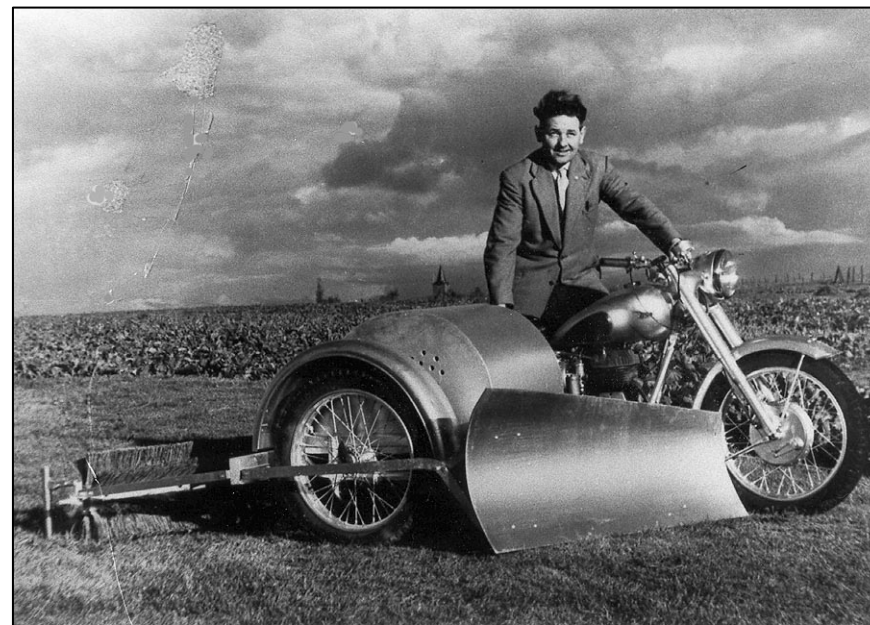
Op maandag 9 februari 1959 leek het ijs dik genoeg om het hele gevaarte te kunnen dragen. Nieuwsgierig gadegeslagen door het bestuur en diverse verslaggevers werd de veger gestart en ging het vehikel er vandoor met een snelheid van 250 meter per minuut. Iedereen was in extase; Soest had de eerste mechanische ijsbaanveger van Nederland! De volgende dag kwam zelfs de televisie er aan te pas. De veger was nu in heel Nederland te bewonderen. De beelden van deze opnamen hebben wij een aantal jaren geleden via het NOB op video kunnen bemachtigen.

Dat het apparaat door de publiciteit opgevallen was, blijkt ook uit de ledenvergadering van de Peter's Baan van 12 oktober 1959, waarin ondermeer vermeld werd: dat er van zusterverenigingen berichten binnen gekomen waren aangaande de veegmachine, welke zijn overgedragen aan de heren Wassenaar. Het jaarverslag meldde dat er een nieuwe stationaire motor op het zijspan gemonteerd was. De motor die eerst gemonteerd was, had als bezwaar dat deze na het starten in de tweede versnelling gezet moest worden om het juiste toerental voor de bezem te verkrijgen. Het toen gemonteerde stationaire motortje gaf na het starten meteen de goede draaisnelheid. Het vermogen ervan was ongeveer 4 PK.

Doordat er aanvragen binnenkwamen van andere ijsclubs leek het maken van de ijsbaanvegers in serieproductie een lucratieve bezigheid te kunnen worden. De Wegenwacht gebruikte al vele jaren BSA motoren met zijspan. Na gemiddeld twee jaar werd de motor ingeleverd voor een nieuwe, zodat er voldoende gebruikte motoren in de handel waren.

De Bedford vrachtauto van de buurman werd geleend en daarmee zijn Douwe en Rein naar Ton Bakker in Wassenaar gegaan om een laadbak vol motoren te kopen. Op 15 maart 1963 is er door vrachtrijder Kaats nogmaals een vrachtje motoren gehaald. Eenmaal thuis nam Rein het technische gedeelte van iedere motor voor zijn rekening. Dat gebeurde in zijn eigen 'motorschuur-tje'. Douwe zorgde voor de ombouw van de zijspannen.

Als een ijsbaanveger klaar was, werd deze in een speciaal gebouwde schuur gereden; de showroom. In totaal konden 4 complete ijsbaanvegers in de showroom staan en vaak was tegen de winter alles verkocht aan diverse ijsclubs! De ijsbaanvegers werden op een aanhanger afgeleverd en als er ijs was, kwam Douwe bij de koper om het apparaat te demonstreren.



SCHUIF - VEEGMACHINE, nieuw voor ijsbanen
UIT VOORRAAD LEVERBAAR

Deze machine heeft een capaciteit van 25.000 m² in 1 uur, zoals voorgaande winter in Soest gebleken is

Voor nadere inlichtingen wende men zich tot

D. WASSENAAR, Nieuweweg 51 - Soest
TELEFOON 2044—02955

De originele advertentie, die Douwe Wassenaar gebruikte voor de verkoop van zijn ijsbaanvegers.

Bij de aankoop van de ijsbaanveger voor Vreeland kwam de nieuwe eigenaar met een dieplader voorrijden en daar werd de ijsbaanveger opgereden. Mijn schoonzus en mijn man mochten met Douwe en Rein mee in de auto en zij waren er getuige van hoe de nieuwe ijsbaanveger meteen op de lokale ijsbaan gedemonstreerd werd.

In de volgende plaatsen zijn ijsbaanvegers verkocht: Soest, Baarderadeel, Barneveld, Bolsward, Boskoop, Bussum, Groenekan, Harderwijk, Heemstede, Heerenveen, Huizen, IJlst, Leiden, Leiderdorp, Muiderberg, Sneek, Uithoorn en Vreeland.

Edith Wassenaar

OPROEP

In 1982 heeft Tjitte de motor uit Vreeland weer terug kunnen kopen. Deze is toen als wegwacht met zijspan gerestaureerd. Een aantal jaren geleden kwam Tjitte weer op het idee om deze motor weer om te bouwen tot ijsbaanveger, maar dan in ANWB geel. Na vele uren noeste arbeid is ook deze motor weer geschikt om op het ijs gebruikt te kunnen worden.

Aangezien wij ontdekt hebben dat er veel leden van De Poolster uit Friesland komen, had Tjitte het idee dat er wellicht schaatsliefhebbers zijn die zich deze ijsbaanvegers kunnen herinneren en er misschien wel foto's van hebben. Hij houdt zich daarvoor aanbevolen. (zie Vitrine 19, blz. 20)

In het jaar 2000 heeft Tjitte een boekje geschreven over de ijsbaanveger met geschiedenis, technische details, foto's enz. Wanneer u interesse heeft hiervoor dan kunt u contact opnemen met hem (Tjitte Wassenaar: t.wassenaar@hetnet.nl)

Edith Wassenaar

'DE IJSBOND KRIMPENERWAARD HOUDT, IJS EN WEDER DIENENDE, 9 DORPEN-TOCHT' (1)



Voor- en achterzijde herinnerings-medaille 1938



Voor- en achterzijde herinnerings-medaille 1940



Met deze tekst werd in een ijsadvertentie in de Schoonhovensche Courant de eerste Negendorpentocht door de Krimpenerwaard aangekondigd. Deze tocht zou worden verreden op 2^{de} Kerstdag 1938. Een unieke tocht die na dien nog achtmaal zou worden gehouden, voor het laatst op zaterdag 4 januari 1997. Een historisch overzicht.

De Krimpenerwaard ligt opgesloten tussen de machtige Lek met zijn brede uiterwaarden, de Hollandse IJssel en het schilderachtige veenviertje de Vlist. Kort voor de Tweede Wereldoorlog werd de Waard doorsneden door de

tramlijn tussen Gouda en Schoonhoven en door vlakke polderwegen. In 1892 werd de Ijsbond Krimpenerwaard opgericht met als belangrijkste doelstelling: 'Zodra de wateren met ijs zijn bedekt en gelegenheid tot schaatsenrijden bestaat, de algemene (water)verkeerswegen zoveel mogelijk geschikt te maken voor het zonder gevaar berijden van die algemene verkeerswegen'.

Rondritwedstrijd door Krimpenerwaard

Tijdens de vergadering van de Ijsbond Krimpenerwaard op woensdag 28 oktober 1936 in hotel 't Centrum te Bergambacht bracht de afgevaardigde van de IJsclub Stolwijk de mogelijkheid ter sprake tot het organiseren van een rondrit-wedstrijd door de Krimpenerwaard. In de notulen lezen we: 'De afgevaardigde heeft berekend een afstand van 55 K.M. welk traject in bijna 5 uur zou kunnen worden afgelegd. De wedstrijd zal dan om het hardst moeten worden gereden en door inwoners van de Krimpenerwaard. Algemeen sympathiseert men met het idee. Benoemd wordt een commissie tot nadere uitwerking van dit plan en wel de afgevaardigden van Lekkerkerk, Bergambacht en Krimpen a/d Lek vormende het Dagelijks Bestuur, met de Stolwijksche IJsclub.' Tijdens de jaarvergadering van 29 oktober 1937 werd op voorstel van de commissie besloten tot instelling van de Negendorpentocht. Naast de wedstrijd zou er ook een prestatietocht worden gehouden. Een commissie bestaande uit één afgevaardigde van iedere aangesloten ijsclub zou 'letterlijk alles moeten regelen'. Voor de organisatie van de tocht werd een krediet van f100,- uit de bondskas ter beschikking gesteld.

'Geslaagde Negen-dorpen-tocht' (26 december 1938)

De Ijsbond Krimpenerwaard
houdt, ijs en weder dienende,
op 26. December '38
haar
9 dorpen-tocht
voor ingezetenen vanaf 18 jaar, uit de Krimpenerwaard.

Aangifte bij de secretarissen der plaatselijke ijsclubs of direct aan Stolwijk, uiterlijk vóór Zaterdagavond 7 uur.
Deelnemers moeten 's morgens 10 uur te Stolwijk aanwezig zijn.
De tocht is gesplitst in een **wedstrijd** en 'n **prestatie-rit**.
Voor de wedstrijd worden beschikbaar gesteld:
geldprijzen van f 20, f 15, f 10 en f 5.
De deelnemers der prestatie-rit ontvangen 'n herinnerings-medaille.
Inleggeld f 0.50 per persoon.
Deelnemers! Gaat niet buiten de bondspaden.
Het Bestuur.

Nadat het in de winter van 1937-1938 nauwelijks wilde winteren sloeg koning Winter eind december 1938 genadeloos toe. Op 19 en 20 december kwam de thermometer niet boven de -10 graden Celsius uit en kort voor de kerst viel er een dik pak sneeuw in de Krimpenerwaard. Op vrijdag 23 december verschijnt er dan ook een advertentie in de Schoonhovensche Courant waarin de Ijsbond Krimpenerwaard de eerste Negendorpentocht aankondigt 'ijs en weder dienende' voor maandag 26 december. De route van deze eerste dorpentocht liep vanaf Stolwijk over Goudarak, Ouderkerk a/d IJssel, Krimpen a/d IJssel, Krimpen a/d Lek,

Lekkerkerk, Berkenwoude, Bergambacht, Ammerstol. Start en finish vonden plaats in Stolwijk. De deelnemers werden vooraf gewaarschuwd om niet buiten de geveegde bondspaden te schaatsen. Het was die Tweede Kerstdag prachtig weer al scheen de zon niet voluit. Voorzitter D. Burger heette de deelnemers voor aanvang van de tocht van harte welkom en hij deelde hen mee hoe de wedstrijdregeling was en waaraan de deelnemers zich behoorden te houden. De deelnemers aan de prestatietocht dienden voor vijf uur terug te zijn in Stolwijk anders zou aan hen geen herinneringsmedaille worden uitgereikt. De deelnemers aan de wedstrijdtocht kregen allen vijftien kaartjes die zij bij de controleposten moesten wisselen. Ook werd hen meegedeeld dat zij onderweg niet mochten opleggen. De 54 wedstrijdrijders werden om elf uur weggeschoten onder het toezien van alle besturen van de ijsclubs. Ook was er op deze Tweede Kerstdag zeer veel publiek op de been. De banen in de Krimpenerwaard lagen er prachtig bij en om 13.20 uur gleed de eerste wedstrijdrijder, A.H. Berhouwer uit Berkenwoude, over de finish. Berkhouwer had 2.20 uur gereden over de ongeveer 45 km. lange tocht door het besneeuwde polderland. Daar waar dezelfde dag grote geldprijzen lagen te wachten op de deelnemers aan de 'Grote Nationale Hardrijderij voor dames' in het naburige Haastrecht moest winnaar Berkhouwer het doen met een bedrag van f20,-. Berkhouwer werd op de tweede plaats gevolgd door Joh. Stigter uit Ammerstol en als derde eindigde N. Speksnijder uit Ouderkerk aan de IJssel. Van de 54 wedstrijddeelnemers bereikten er 46 de finish. Van de 141 gestarte deelnemers aan de prestatietocht, zij startten om 11.30 uur, haalden er 127 binnen het vooraf vastgestelde tijdstip Stolwijk. Een dag na de eerste dorpentocht viel de dooi in.

'Negen Dorpentocht in de Krimpenerwaard. Een groot succes' (13 januari 1940)



Na het succes van de eerste Negendorpentocht door de Krimpenerwaard werd de tweede editie van de '9 Dorpentocht' verreden in de zeer strenge winter van 1940. Het was op de dertiende januari helder vriesweer. Het vele drijfijis in de Lek had zich tussen de hoge dijken geklemd en dreef niet meer af,

bij Schoonhoven was er echter nauwelijks ijs in de Lek aanwezig. Middels een advertentie in de Schoonhovensche Courant van woensdag 10 januari werden de deelnemers naar de wedstrijd gelokt met forse geldprijzen. De eerste prijs van f50,- loog er in deze mobilisatiewinter niet om. In een advertentie van vrijdag 12 januari werd dit bedrag, middels de tekst: 'Correctie. De

prijzen voor deze wedstrijd zijn in de vorige advertentie fout opgegeven', gecorrigeerd tot f20,-. Voorafgaand aan de tocht had er in het bondsbestuur van de IJsbond Krimpenerwaard al een brede discussie plaatsgevonden over de hoge kosten van de tocht van 1938. Waarschijnlijk vond het bestuur van de IJsbond de aangekondigde prijzen te hoog en werd de organisatie, uitgaande van de in 1879 opgerichte IJclub Stolwijk, onder het motto 'zuinig aan' teruggefloten.

De route van deze tweede Negendorpentocht was ongeveer 50 km. lang en liep, over prachtig geveegde banen, langs dezelfde dorpen als bij de eerste Dorpentocht. Voor de snelheidswedstrijd hadden zich 75 deelnemers ingeschreven, allen waren overeenkomstig de regels van het reglement afkomstig uit de Krimpenerwaard. Nadat de namen van de wedstrijddeelnemers waren voorgelezen gaf voorzitter D. Burger omstreeks 10.30 uur het startschot en onder het toezien van zeer veel publiek begonnen de deelnemers aan hun tocht door de Krimpenerwaard. Winnaar werd M. van Lingen uit Lekkerkerk, hij gleed om 12.22 uur door de finish. Op de volgende plaatsen eindigden C. Speksnijder uit Ouderkerk a/d IJssel, L. de Vries uit Stolwijk en P. de Stigter uit Bergambacht. De winnaar volbracht de Negendorpentocht in 1 uur en 53 minuten. Oudste deelnemer aan de wedstrijd was de 61-jarige C. Stigter uit Bergambacht. Hij schaatste de tocht in 2.25 uur.

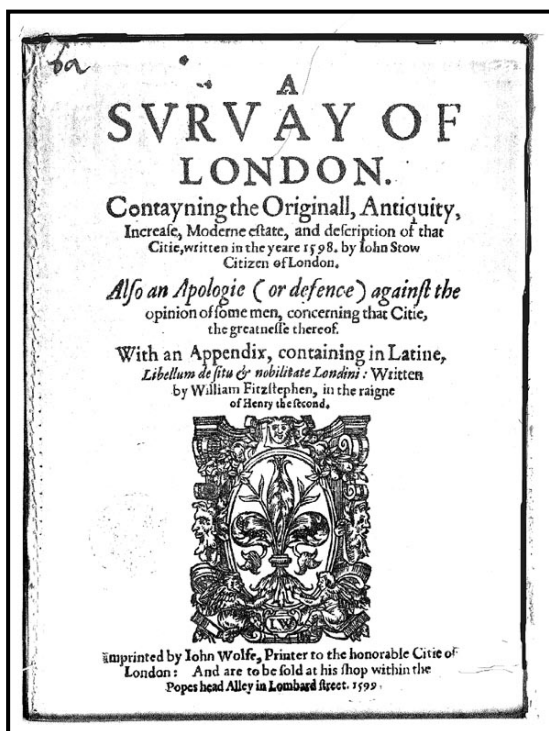
Onder de in totaal 625 deelnemers aan de Negendorpentocht waren 200 militairen, die voor het overgrote deel waren zij gelegerd in Schoonhoven en Gouda. Zo namen van het Schoonhovense garnizoen veertig manschappen aan de tocht deel, en ook enkele officieren. Sergeant A. Dorenspleet uit Gouda maakte van de militairen de snelste tijd. Als tweede eindigde A. Poepjes eveneens uit Gouda. Van het Schoonhovense garnizoen maakte korporaal Zondervan de snelste tijd. Hij werd op de voet gevolgd door de dienstplichtige Van ten Trekking. Beiden bereikten zij binnen de twee uur de eindstreep in Stolwijk.

Bij de prestatietocht, die ook was opengesteld voor schaatsers van buiten de Krimpenerwaard, vertrokken om de vijf minuten steeds twee groepen militairen gevolgd door twee groepen burgers. Jac.v.d. Berg was de eerst aankomende toerrijder. Onder de deelnemers aan de prestatierit waren ook enkele dames, mej. Van Eesteren uit Krimpen a/d Lek was de snelste van hen. Op een enkele uitzondering na werd de tocht door vrijwel alle deelnemers volbracht. In de Schoonhovensche Courant lezen we: 'Voor de ijsclub Stolwijk kan deze tocht in alle opzichten geslaagd genoemd worden. Het ijverig bestuur komt hiervoor een woord van lof toe.'

Tom Streng

BEZOEK AAN EEN FRANSE VERZAMELAAR EN DE ALLEROUDESTE BESCHRIJVING VAN VORMEN VAN IJSVERMAAK

Enkele jaren geleden was ik - via zijn uitgever Gallimard - in contact gekomen met de schrijver van het mooi geïllustreerde boekje *Rollermania* van Sam Nieswizski. Sam, een oud medewerker van de Franse radio, is al net zo'n verwoed verzamelaar van alles wat met schaatsen te maken heeft als velen van ons. Alleen één verschil: hij is de enige in heel Frankrijk en wij zijn met talloos velen in het tien maal kleinere Nederland. Dat maakt hem wel wat eenzaam. Sam heeft zich helemaal toegelegd op het verzamelen van rolschaatsen met toebehoren. Bij dit laatste moet je denken aan (spot) prenten, affiches, spelen en kunstvoorwerpen.



Voorblad van het boekje waarin de alleroudste tekst over winterse ijsvermaken staat beschreven.

Dit voorjaar is het dan toch tot een bezoek gekomen. In een piepklein, smaakvol ingericht appartement in Parijs werden we gastvrij ontvangen. Sam voelde zich daarin als een vis in het water. Hij bewoog zich soepel en met

drukke Franse gebaartjes tussen zijn uitgebreide collectie. Wij voelden ons daarentegen wat stroef bewegende Hollanders en moesten goed opletten de talloos keurig op standards geplaatste mappen met prenten en andere voorwerpen niet omver te stoten. Zelfs tot op de WC kwam je planken met boeken tegen, maar dit waren detectives van Georges Simenon. Verandering van spijs doet eten.

We werden vergast op prachtige prenten en boeken, maar de gastvrijheid bleef beperkt tot het papierwerk. Waarschijnlijk had hij niet veel ervaring met de Hollandse winterdrankjes zoals anijs- en chocolademelk met polkenbrokken en ook de Franse wijn bleef onder de kurk. Hij wilde kennelijk dat mijn vrouw en ik goed bij de les bleven en dat ons hoofd niet met alcoholische dranken beneveld werd. "Alleen helder van geest moeten wij van al dit moois genieten", moet hij gedacht hebben.

Wie nu mocht denken dat Sam Nieswizski - 75 jaar oud en alleen wonend - alleen maar verzamelaar is, heeft het fout. Hij is als skeeleraar nog steeds behoorlijk actief en doet mee met de vrijdagavondtochten door Parijs. Vorig jaar heeft hij nog een reis naar Amerika gemaakt en heeft daar op tal van plaatsen zijn geliefde sport beoefend. Een hoogtepunt vormde daarbij het skeeleren in het Central Park te New York.

Ook kreeg ik op het eind van de "rondleiding" een Franse vertaling van de, zover ik weet, alleroudste tekst over winterse ijsvermaken in Engeland. Deze tekst is oorspronkelijk geschreven door William Fitzstephen in 1180 in het Latijn en vormt een deel van het boek *A Survey of London* van John Stow (London 1599)

De boekenverzamelaars onder ons kennen waarschijnlijk wel het fragment van deze tekst, want die staat in het deel *Skating* uit de Badminton Library (London 1892 blz.7) Aangezien dit maar een fragment is, leek het mij interessant de hele tekst vanuit het Frans in het Nederlands te vertalen.

Ijsvermaak

Wanneer het grote moeras - dat zich uitstrekt aan de noordelijk wallen van de stad - bevroren is, trekken grote groepen jongeren de stad uit om op het ijs te spelen.

Sommigen, die een aanloop hebben genomen, glijden nu met hun benen wijd over een grote afstand over het ijs terwijl ze een van hun schouders naar voren draaien (zie naast staande afbeelding)



Anderen hakken een soort zetel uit grote brokken ijs; degene die daar op zit laat zich door verschillende anderen trekken terwijl ze elkaars handen vasthouden en soms, als gevolg van hun grote snelheid struikelen ze en vallen allen naar voren. (zie onder staande afbeelding)



Weer anderen, meer ervaren in het spelen op het ijs, passen botten onder hun voeten, in het algemeen scheenbenen van dieren, en maken deze onder hun rijglaarzen vast; zij houden stokken in hun handen, voorzien van een scherpe ijzeren punt, waarmee zij zich van tijd tot tijd op het ijs afzetten: zij bewegen zich voort met een kracht die gelijk is aan die van een vogel in zijn vlucht of aan een pijl uit een stalen boog.

Van tijd tot tijd stellen twee van hen zich, volgens de regels van het spel, op grote afstand van elkaar op. Ze snellen vanaf deze twee tegenover elkaar gelegen punten naar elkaar toe

(er staat niet bij hoe; op benen schaatsen? AB); alle twee houden hun piek horizontaal en botsen tegen elkaar aan. Hetzij één van de twee, hetzij alle twee, vallen, niet zonder lichamelijk letsel. Na hun val sleurt hun snelheid ze samen nog een eind mee en daar waar het ijs hun hoofd raakt, raakt dit verwond of ontvelt het volledig. De meeste keren van degene die valt breekt een arm of een been.

Maar omdat de jongeren op die leeftijd graag roem willen behalen of omdat de jeugd streeft naar de overwinning, oefenen zij zich in deze denkbeeldige (of schijn)gevechten om zich des te moediger in de echte veldslagen te gedragen.

Ook in de (Zuid) Nederlandse laatmiddeleeuwse kronieken wordt melding gemaakt van verschillende vormen van ijsvermaak, zoals te lezen valt in o.a. *De sneeuwpoppen van 1511* van Herman Pley, maar daarover een volgende keer in Kouwe Drukke.

Een laatste opmerking tot slot over de herkomst van de illustraties. Deze zijn afkomstig uit een Frans boekje (eind 19^e eeuw) getiteld *Traité du Patinage*. Bijzonder vind ik dat na zoveel eeuwen deze vormen van "glijden" op het ijs nog steeds bekend waren, zó bekend dat ze een tekening waard waren.

Annie Broere



Aflevering 12: Chr. van Abkoude

Als je kinderboeken verzamelt, kom je op boekenmarkten, in antiquariaten, e.d. regelmatig boeken van de schrijver Chr. (voluit: Christiaan Frederik) van Abkoude tegen. We kunnen ons nauwelijks voorstellen, dat de lezer van deze rubriek in zijn of haar leven geen enkel boek van deze auteur heeft gelezen. Van Abkoude was namelijk 'de vader' van *Pietje Bell* en *Kruimeltje*. Boeken die niet alleen decennia lang ontzettend populair zijn geweest, maar zeker ook spraakmakend. Ooit lasen we het zinnetje dat Van Abkoude 'de Nederlandse jeugdliteratuur bevrijdde van calvinistische bravehondrikkerij'. Daar staat tegenover dat veel pedagogen en leerkrachten niks moesten hebben van de schriften van deze Rotterdammer. Die zetten immers de jonge lezers aan tot kattenkwaad. Bovendien kon het taalgebruik volgens deze criticiasters niet door de beugel.

Pietje Bell en *Kruimeltje* zijn voor deze rubriek niet interessant. Maar een tweetal andere boeken van Van Abkoude belandde wél op de planken van onze schaatsboekenkast(en). Bladert u met ons ditmaal eens in *Hollandsche Jongens* en *Jaap Snoek van Volendam*.

Hollandsche Jongens

Zeven jaar voor *Pietje Bell* het levenslicht zag, publiceerde Van Abkoude het boek *Hollandsche Jongens*. Ooit kochten we die eerste druk uit 1907 (zie Vitrine 19, blz. 20) voor een pittige prijs. Het exemplaar zag er prima uit, op de zijkant van de fraaie bruine cover stond een schaatsafbeelding (vier jongens aan een stok schaatsend door een Hollands landschap) en bladerend in het boek kwamen we woorden tegen als 'schaatsenwedstrijd' en een ijsfeest. Bij lezing herinnerden we ons later, dat we *Hollandsche Jongens* wel degelijk kenden uit de tijd dat we frequent bezoeker waren van de leeszaal in ons geboortedorp. In een tijd dat we ook wel eens dachten over het oprichten van een vriendenclubje sprak het verhaal van vier Rotterdamse schooljongens die samen een "Vriendenbond" vormden ons wel aan. Zeker omdat die knapen

werden geconfronteerd met de plagerijen van een ander clubje (de Zwarte Bende). Die kwamen ons namelijk ook niet onbekend voor.

Herlezing van het boek voor deze rubriek riep toch wat onbestemde gevoelens op. Zo'n boek van bijna honderd jaar geleden ademt toch wel een erg moraliserend toontje. De rode draad in het verhaal (de rol van Zwarte Wout die op het slechte pad gaat en dus aanvankelijk bij de Zwarte Bende hoort, maar uiteindelijk toch wordt ingelijfd bij de "Vriendenbond") ontwikkelt zich ook erg voorspelbaar. Maar niet voor de eerste keer houden we onszelf maar voor dat het ons als volwassenen nauwelijks past dit kinderboek naar waarde te schatten. Hoewel kinderen anno nu nauwelijks meer naar dit boek zullen grijpen, moeten ze - als het toch gebeurt - zelf maar beoordelen of dit boek hen iets doet. Misschien raken ze wel degelijk geboeid door de vertelkunst van onderwijzer Van Abkoude.

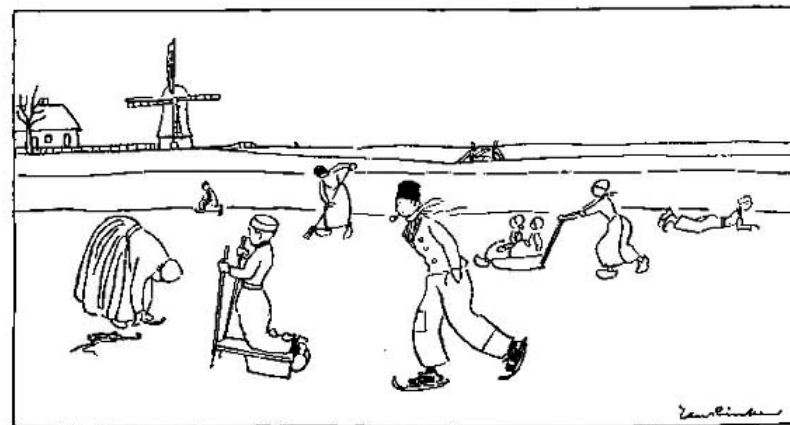
Als verzamelaars van kinderboeken die met ijs- en schaatspret te maken hebben, vellen we een ander oordeel. Dit boek verraste ons bij het opnieuw doorbladeren. Prominent onderdeel is die al genoemde schaatswedstrijd, die werd georganiseerd door het vriendenclubje. Uit de aardige beschrijving halen we één opvallend zinnetje. 'Haha! wat een Jaap Edens ben jullie', voegt een van de jongens enkele vrienden toe die na een enkel baantje al moe zijn. Maar er zijn meer ijsingrediënten die dit boek tot een welkome aanwinst voor de verzamelaar maken. De redding van drenkelingen uit een wak bijvoorbeeld en natuurlijk het gekostumeerde ijsfeest waarmee het boek eindigt.

Onze collectie bevat nog twee andere edities van hetzelfde boek. Op een boekenmarkt kochten we de derde druk, volgens de Koninklijke Bibliotheek uitgegeven in 1918, (zie Vitrine 19, blz. 20) omdat die een interessante voorkant heeft. De bekende illustrator Jan Rinke verbeeldde het ijsfeest op de cover. En dan hebben we ook nog de vierde druk (ook ongedateerd, maar volgens de K.B.-gegevens van 1924) die het zonder een aansprekende cover moet doen.

Christiaan van Abkoude

Nu we ons in dit twaalfde *Krabbelbaantje* beperken tot twee boeken van dezelfde schrijver, verdient de auteur ook een paar regels. Christiaan Frederik van Abkoude werd in 1880 in Rotterdam geboren als kapperszoon. Als onderwijzer van een volksschool schreef hij samen met een collega een geëngageerd rapport over de toestand van behoeftige schoolkinderen in de slopenwijken. In 1907 verscheen zijn eerste kinderboek *Bert en Bram*. Al vrij jong stapte Van Abkoude uit het onderwijs. Hij verdiende daarna de kost met het geven van lezingen, het verzorgen van poppenkastvoorstellingen en al eens met het schrijven van meer kinderboeken. In 1916 emigreerde hij naar Amerika, waar hij aanvankelijk optrad als pianist bij de stomme film. Later werkte hij zich op tot directeur van een distributiecentrum voor weekbladen. In Nederland is hij na zijn emigratie nooit meer geweest. Nieuw voor ons was,

dat hij *Kruimeltje* pas in Amerika (1922) schreef. En ook alle vervolgdelens van *Pietje Bell* dateren uit die jaren. Omdat de Amerikanen moeite hadden met het uitspreken van zijn naam, leefde het gezin verder voort onder de naam Winters. De auteur stierf in 1960.



Tekening uit het boek "Jaap Snoek van Volendam". Illustrator: Jan Rinke.

Jaap Snoek van Volendam

Net voor zijn emigratie publiceerde Chr. van Abkoude in 1915 het boek *Jaap Snoek van Volendam*. Niet eens zo heel lang geleden bemachtigden we de tweede druk die van 1917 moet zijn (zie Vitrine 19, blz. 20). Voor in het boek schreef de verkoopster met potlood "slordig; Bd. vuil". Toch trok het boek ons omdat de voorkant de naam van de illustrator (Jan Rinke) vermeldde. Na enig bladeren waren we meteen verkocht. We ontdekten een dertiende hoofdstuk, dat 'Volendamsche winterpret' heet. En ook het volgende hoofdstuk ('Jaap vergeldt kwaad met goed') zag er voor schaatsliefhebbers interessant uit. Niet in het minst vanwege de fraaie tekeningen van Rinke.

We citeren even uit het boek: 'Toch zwiert de Volendammer even vroolijk op zijn schaatsen rond als ieder ander, en stevig doet hij aan de hardrijderijen mee, omdat daarmee allicht een prijsje te winnen is: tien of vijf gulden, en ook wel als lagere prijzen: een mud kolen, een zak boonen, een paar kilo spek en andere nuttige levensmiddelen.' Een aardig tijdsbeeld, waarin meer dingen opvallen. Wist u bijvoorbeeld dat de Nederlandse taal destijds een eigen term had voor wat we later - in navolging van de Engelsen - de start zijn gaan noemen? Ooit schreven we voor het KNSB-bondsblad een historische rubriek onder de naam 'De afrit'. Hier kwamen we dat begrip weer eens tegen: " 'n Pistoolschot knalde als sein voor den afrit."

Enkele kraampjes verder - op dezelfde boekenmarkt waar we *Jaap Snoek* voor het eerst ontmoetten - zagen we plotsklaps nog een *Jaap Snoek van Volendam* liggen: een meer eigentijdse Kluitman uit de jeugdserie "In de vakantie". Die 'nieuwe geautoriseerde uitgave' moet van het jaar 1981 zijn. Gelukkig inclusief de fraaie tekeningen van Jan Rinke, wél met een aangepast taalgebruik. En zo kunnen we het voortschrijden van de tijd niet beter illustreren dan met het citeren van hetzelfde zinnetje uit deze editie: "Pang!!!" klonk het startschot en weg waren de jongens.'

Aly en Hedman Bijlsma

EEN BALUSTERTEGEL MET EEN SCHAATSER (17)



Van tegels met schaatser en ijs-taferelen komen een groot aantal varianten voor. En met varianten bedoelen we hier niet de voorstelling zelf, maar de hoekvulling en de omlijsting. In de voorgaande artikelen over dit onderwerp was de meest voorkomende hoekvulling de ossenkop. Daarnaast komt vaak het spinnetje voor. De omlijsting is vaak een cirkel of een achtkant, maar er komen ook veel tegels zonder omlijsting voor. Een tegel die tot nu toe niet ter sprake kwam is de kandela-bertegel. Zo'n tegel heeft meestal een Franse lelie als hoekvulling,

terwijl de omlijsting doet denken aan de verdikte vaasvormige spijl van een balustrade. Vandaar dat deze tegels in het moderne jargon balustertegels genoemd worden.

Balustertegels zijn niet bepaald zeldzaam. De voorstellingen erop zijn zeer gevarieerd en betreffen vaak dieren, figuren (zoals krijgers, ruiters, beroepsfiguren), bloemen en bloempotten. Balustertegels met landschappen zijn zeldzaam en we zijn tot nu toe nog nooit balustertegels met een winterlandschap tegen gekomen. Die vergeten we dus maar. Ook een balustertegel met een schaatser was mij niet bekend. Maar de kans om zoen te vinden was groter omdat er nogal wat balustertegels met figuren voorkomen. En daaronder zou best wel eens een schaatser kunnen schuil gaan. Maar al die jaren dat ik mij met tegels bezig houd was dit geluk mij niet beschoren. Tot voor zeer kort, toen mij eindelijk een dergelijke tegel werd aangeboden. Ik kan het niet laten om aan dit buitenkansje een apart artikeltje te wijden. Het betreft een lekker

dikke krachtig geschilderde tegel die tussen 1625 en 1650 ergens in den lande gemaakt zal zijn (zie boven). Waar is niet meer te achterhalen. De schaatsende figuur schaatst van ons af. Even heb ik getwijfeld of het inderdaad een schaatser was en ik niet het slachtoffer van een zinsbegoocheling dreigde te worden. Maar bij nadere kritische beschouwing blijf ik erbij dat het een schaatser is en niet een figuur met puntschoenen.

Dit is mijn 17de bijdrage met als onderwerp tegels die met schaatsen te maken hebben. Er zitten nog drie korte bijdragen over dit onderwerp in het vet, namelijk een artikel over sponsen met schaatser (sponsen zijn blaadjes papier met een doorgeprikt decor dat op de eenmaal gebakken tegel wordt gelegd en waarmee vervolgens met houtskoolpoeder de omtrekken van de voorstelling op de tegel worden gestoven), tegeltableaus met schaats-taferelen (wie tipt mij hierover?) En ten slotte als laatste een bijdrage over het elfstedenbruggetje met tegels ergens bij Bartlehiem met afbeeldingen van elfstedenochtrijders. Maar als dit laatste artikeltje verschijnt is er misschien al weer een Elfstedenocht gereden.

Minne Iedes Nieuwhof

BOEK EN ZOPIE

OVER EEN NACHT IJS - JanCees van Beers



JanCees van Beers stelde een fotoboek 'van een vorstelijke schoonheid' samen over ijs. Prachtige kleurenfoto's van vaak broze ijslagen met de meest fraaie vormen en een betoverend lijnenspel doen je al bladerend van de ene ver-bazing in de andere vallen. In zijn voor-woord omschrijft Van Beers zijn passie voor het ijs: *'De vorst heeft zijn beto-verende kunst achtergelaten. Een mees-terwerk ligt aan mijn voeten. Ik kan het niet*

weerstaan. De schoonheid overweldigt me. Elk beeld doet me duizelen, vertelt me meer dan duizend woorden kunnen zeggen'. Het ruim 60 pagina's tellende fotoboek wordt afgesloten met een informatieve uitleg van weerman Harry Otten over de natuurkundige achtergronden van ijs.

Wat zouden wij als verzamelaars zijn zonder ijs? OVER EEN NACHT IJS is uw aanschaf daarom al meer dan waard. Het ijsboek, voorzien van een hard koft, is uitgegeven door Terra Lannoo en kost € 12,50. Het ISBN-nummer is 90-5897-137-6.

SCHAATSEN DOE JE ZO - Bart Veldkamp/Maarten Westerman

Ofschoon de titel anders doet vermoeden is SCHAATSEN DOE JE ZO geen boek over schaats-techniek en schaatstraining. Volgens de inleiding is het boek 'onderhoudend, onthullend en instructief' en daarmee is naar mijn mening niets teveel gezegd. Het boek vertelt over de carrière van Bart, maar informeert de lezer ook over o.a. materiaal, verzorging en collega-schaatsers en trainers. Ofschoon ik met name het hoofdstuk over voeding en verzorging te specifiek vind voor de doelgroep waar het boek voor is geschreven leest SCHAATSEN DOE JE ZO prettig weg en is daarnaast ook zeer informatief. Met name Bart's onthullingen over de Story-achtige gebeurtenissen in het schaatswereldje konden mij zeer boeien, al verschillen wij van mening over de billen van Gunda Niemann. U betaalt de pittige prijs van € 24,50 voor het door Maarten Westermann uitgewerkte boek. Arko Sports Media heeft het boek het ISBN-nummer 90-77072-39-X meegegeven.

NEDERLANDSE WINTERS VAN WELEER - René Diekstra



De aankoop van een tweetal bananendozen gevuld met Leeuwarder Couranten en Provinciale Drentsche en Asser Couranten uit de negentiende eeuw verleide René Diekstra tot het maken van een derde boek over de winter. Winterse berichten uit de Couranten vormen de basis van NEDERLANDSE WINTERS. Deze authentieke krantenberichten zijn door Diekstra in de hem zo typerende stijl omlijst middels schitterende aquarellen. Naast het feit dat het boek, naar wens van Diekstra, veel lees- en kijkplezier verschaft is het ook een

uitgave met een grote historische waarde. NEDERLANDSE WINTERS is een uitgave van Uitgeverij Kok. Het boek heeft als ISBN-nummer 90-435-0237-5 en kost in de boekwinkel € 19,99.

EEN KOUDE OORLOG DE ELFSTEDENTOCHT VAN 1954 - Dirk Vellinga

De schrijver, Dick Vellinga, stond als zesjarig jongetje met zijn vader aan de finish van de Elfstedentocht van 1954. Nieuwsgierigheid bracht hem er toe deze tocht en het wereldbeeld van die dagen toe te vertrouwen aan het papier. De auteur heeft op grond van vele interviews met oud-deelnemers en door het beluisteren van oude radio-opnamen geprobeerd zich een beeld te vormen van deze tocht. De titel Een koude oorlog verwijst naar de strijd bij de eindstreep. Bij de Noorderbrug zorgde een bord met het opschrift "eindstreep" en "500 m" voor het bekende misverstand en zodoende kwam Jeen van der Berg als eerste tot het besef dat 500 m verderop de eindstreep lag en

won hierdoor deze tocht. De mededingers waren hier na afloop uiteraard nogal boos over en er vielen stevige woorden. Een titel voor een boek was geboren. EEN KOUDE OORLOG is uitgegeven door Uitgeverij De Arbeiderspers uit Amsterdam. De prijs voor deze pocketuitgave met het ISBN-nummer 90-295-5185-2 bedraagt € 16,95.

Harry Karssies/Tom Streng

TENTOONSTELLINGEN EN EXPOSITIES

Midden in het centrum van het Groene Hart, in Woerden, is tot en met 7 maart de tentoonstelling te zien van *Echte Winters, Nederlandse landschapsschilders 1875-1940*. Naast een vijftigtal winterschilderijen met sneeuw- en schaatstaferelen is er ook nog een bijzonder filmpje te zien. Willy Mullens, een bekende filmpionier, heeft in de strenge winter van 1917 opnamen gemaakt van o.a. priksleeën in Hindeloopen, ijsgang op het strand bij Volendam en de Elfstedentocht van dat jaar. Bij deze tentoonstelling is ook een publicatie verschenen. Dit alles is te zien in het Woerdense Stadsmuseum, geopend di.-zo: 13-17 uur. Inl. 0348-431008

Ter gelegenheid van het 5-jarig bestaan heeft het Groninger Schaatsmuseum een overzicht gemaakt van de aangekochte schaatsen van buitenlandse makelij. Zo zijn onder andere schaatsen van Amerikaanse, Zweedse en Japanse origine te bewonderen.

Deze expositie is te bezichtigen tot eind april 2004 op elke zondag van 12.00 uur tot 17.00 uur en op afspraak. Stichting "Groninger Schaatsmuseum" Noorderstraat 274, 9611 AS Sappemeer tel. 0598 398002/06 22722242.

In het Frans Walkate Archief in Kampen is de expositie 'Wintervermaak' te bewonderen. Veel schilderijen (Kamper schilder Avercamp 1585-1634) van winterse tafereeltjes, volop oude foto's, videobeelden van de oudste Kamper ijsvereniging TOG. Schaatsverzamelaar Bert van Voorbergen exposeert met een deel van zijn schaatsen, waaronder de Duplex-wisselschaats van eind 19^{de} eeuw van de firma Gorter uit Zwolle welke 100 jaar eerder werd uitgevonden, dan de futuristische schaats van Jan Maarten Heideman welke ook aanwezig is.

De expositie 'Wintervermaak' is te zien t/m 26 februari 2004 te bezoeken op woensdag- en donderdagmiddag tussen 14.00 en 17.00 uur in het Frans Walkate Archief in Kampen.

'Schaatsen op tegels en op Fries aardewerk' te zien in het Fries Scheepvaart Museum te Sneek, Kleinzand 14 t/m 29 februari 2004.

Open maandag – zaterdag van 10.00 – 17.00 uur. Zondag 12.00 - 17.00 uur.

KOUWE DRUKTE

Kouwe Drukke is een uitgave van de Stichting "De Poolster", verzamelkring van schaatsen en winterse objecten, en verschijnt driemaal per jaar.

Abonnement € 20 per jaar, inclusief verzendkosten en de kosten van de jaarlijkse bijeenkomsten.

Misdrukken, bezorgfouten of iets dergelijks a.u.b zo snel mogelijk doorbellen naar:

Bart van de Peppel, tel. 0318 416489

Redactie-adres.

Bart van de Peppel

Marijkelaan 7

6721 GN Bennekom

e-mail b.w.vd.peppel@hccnet.nl.

Leden redactie

Annie Broere (hoofdredacteur) tel. 0316 223081 e-mail: acbroere@hetnet.nl

Tom Streng (coördinator, redacteur) tel. 0348 563100 e-mail: tom.streng@planet.nl

Minne Nieuwhof (redacteur) tel. 0318 420327 e-mail: M.Nieuwhof@hetnet.nl

Bart v. d. Peppel (beeldredactie) tel. 0318 416489 e-mail: b.w.vd.peppel@hccnet.nl

Opmaak en druk

Bart van de Peppel tel. 0318 416489 e-mail: b.w.vd.peppel@hccnet.nl

Leden bestuur Stichting "De Poolster"

Matthy van Klaveren (voorzitter) tel. 0251 241492 e-mail: Matthy.Klaveren@wanadoo.nl

Huib Snoep (secretaris) tel. 023 5613848 e-mail: sndoos@xs4all.nl

Bart van de Peppel (penningmeester) tel. 0318 416489 e-mail: b.w.vd.peppel@hccnet.nl

Wiebe Blauw (lid) tel. 0521 517020 e-mail: blauw792@planet.nl

Ledenadministratie:

B.W. van de Peppel, Marijkelaan 7, 6721 GN Bennekom. Tel. 0318 416489

Abonnement

Verzamelaars of geïnteresseerden die zich willen aansluiten worden verzocht **€ 20** over te maken op **gironummer 7753528** t.n.v. **B.W. v. d. Peppel -INZ Poolster**

Marijkelaan 7

6721 GN Bennekom

Vermeld vooral – INZ Poolster – achter B.W. v. d. Peppel! Ook bij de mededelingen vermelden waarvoor het geld wordt gestort.

Kopij

Voor Kouwe Drukke nummer 20 april 2004 moet de kopij

Uiterlijk vrijdag 9 april 2004

binnen zijn op bovengenoemd redactieadres. Handgeschreven, getypt (platte tekst), maar bij voorkeur op diskette of per e-mail. Kleine berichtjes kunnen ook worden doorgebeld, maar a.u.b. niet op het allerlaatste moment.

De artikelen in *Kouwe Drukke* mogen zonder schriftelijke toestemming van de auteurs niet worden gebruikt voor andere publicaties.